

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ВИРАЗНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Світлана ФЕДОТОВА,

*кандидат філологічних наук, доцент
кафедри методик дошкільної та початкової освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв*

*Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка*

У статті розглянуто методичні прийоми, що спрямовані на формування в учнів початкової школи правильного розуміння смислу твору та навички виразного читання (робота над логічними наголосами, темпом, відповідними рухами, жестами, позою тіла) та запропоновано необхідні тренувальні вправи.

Виразне читання – це поєднання міміки, інтонації, голосових характеристик, а також жестів, рухів, пози тіла. Учні початкової школи часто імітують жести дорослої людини, учителя, тому їх жести штучні, нещирі. Відповідні вправи допоможуть дітям випрацювати вміння вільно володіти жестом, рухами, правильно підбирати позу тіла. Жест, рухи, поза тіла стануть природними, щирими лише тоді, коли дитина осягне смисл вірша, зрозуміє його емоційний потенціал.

Ключові слова: учні початкової школи, логічний наголос, темп вірша, жест, рухи, поза тіла.

The article considers some methodological techniques, aimed at the primary school students' correct understanding of the literary work sense and the expressive reading skills formation (logical stresses, tempo, corresponding movements, gestures, and body posture work) and suggests necessary training exercises. Priority of a modern primary school work is the development and up-bringing of a creative child, who feels and understands sensitively a poetic word, the sense and emotional potential of a literary work (a poem, a fairy-tale or a short story), controls and accurately transfers their own emotions and understands other people's feelings, has empathy; who is able to freely and skillfully control their body, posture, movements and gestures. The educational programme for the primary school provides for the development of the

students' creative abilities: expressive reading of a poem, fairy-tales telling, using elements of staging, dramatization, participating in theatrical and game activities. To develop primary school students' expressive speech, it is important to work at the logical stress. The effective exercises for the logical stress mastering by the children are the techniques: logical stress «Tug», / a simulation exercise/, «Question – Answer»/, an analytical exercise/. Working at the poem tempo is also efficient, as children should understand that a literary work tempo is the characteristics of events, poetic characters' actions. The article suggests some exercises for observing a poem tempo, tempo changes, tempo functions in the semantic structure of a poem. Expressive reading is the combination of facial expressions, intonation, voice characteristics, as well as of gestures, movements, and body posture. Primary school students often imitate gestures of an adult, an educator, that is why their gestures are not natural or sincere. The appropriate exercises will help children to develop a skill of mastering gestures and movements freely, and to choose a body posture correctly. Gesture, movements, body posture will become natural and sincere only when a child comprehends the sense of a poem and understands its emotional potential.

Keywords: the primary school students, logical stress, tempo of a poem, gesture, movements, body posture.

METHODOLOGY OF THE PRIMARY SCHOOL STUDENTS' EXPRESSIVE SPEECH DEVELOPMENT

Svitlana FEDOTOVA

Сучасна початкова освіта спрямована на розвиток і виховання дитини творчої, яка тонко відчуває і розуміє поетичне слово, емоційний потенціал твору (вірша, казки, оповідання), володіє і точно передає власні емоції та розуміє почуття інших людей, наділеної емпатією, вміє вільно і вправно керувати своїм тілом, позою, рухами, жестами.

Освітня програма для учнів початкової школи передбачає розвиток творчих можливостей вихованців: виразне читання віршів, читання казок, використання елементів інсценізацій, драматизацій, участь у театральній-ігровій діяльності [2].

У науково-методичній літературі розглянуто різні аспекти опрацювання вірша: психологічні основи становлення й розвитку мовлення (О. О. Леонт'єв, М. І. Жинкін, П. Я. Гальперін,

Б. Г. Ананьєв), процес сприймання віршованих творів (Л. С. Виготський, Б. С. Мейлах, П. Я. Якобсон).

Методичні дослідження визначають такі напрями: навчання читання віршованого твору (О. В. Джежелей, Л. В. Живицька); традиційні та інноваційні прийоми з віршем (А. Богуш, Л. Варзацька, Л. В. Живицька, О. Савченко, Л. Фесюкова, Д. Родарі та ін.).

Мета статті – проаналізувати методичні прийоми, що спрямовані на формування у початківців правильного розуміння смислу твору (робота над логічними наголосами, темпом, відповідними рухами, жестами).

Для формування навички виразного мовлення (читання) у початківців важливою є робота над логічним наголосом. Науковці сформулювали правила виділення логічних наголосів: логічний наголос падає на

- слова, що когось або щось уперше називають;
- слова, що передають зіставлення чи протиставлення;
- слова, що означають перелік;
- слова, що стоять наприкінці речення [1, с. 198-205].

Звісно, ці правила учню початкової школи незрозумілі. Як показує практика, учень читає вірш або без логічних наголосів (вимовляє всі слова на одному рівні), або невиправдано вигукує певні слова. Дотримання правильного логічного наголосу при читанні вірша допоможе учню зрозуміти і засвоїти смисл твору, його емоційний потенціал і точно передати смисл та відтворити певну емоцію. Ефективною вправою для засвоєння дітьми логічного наголосу буде прийом «Буксир» логічного наголосу», /імітаційна вправа/. Суть її така: діти, уважно послушайте, як я читаю, наприклад, вірш Ліни Костенко «Бузиновий цар», повторюйте рядки разом зі мною (одночасний «Буксир»).

Ліна Костенко

Бузиновий цар

У садочку-зеленочку

Ходить вишня у віночку.

Хтось їй грає на дуду,

Подивлюся я піду.

Баба каже: – Не ходи!

Темні поночі сади.

Більш ефективною у роботі з відпрацювання правильного логічного наголосу буде вправа аналітичного характеру «Питання – відповідь». **Завдання:** діти, я буду повторювати одне й те саме

речення (уривок з вірша Ліни Костенко «Бузиновий цар») і ставити вам різні питання. Слухайте уважно, щоб правильно відповісти на кожне питання. Свої відповіді починайте зі слова «так» [2, с. 10].

1. У садочку-зеленочку ходить вишня у віночку? (Так. У садочку-зеленочку).

2. У садочку-зеленочку ходить вишня у віночку? (Так. Ходить).

3. У садочку-зеленочку ходить вишня у віночку? (Так. Вишня).

4. У садочку-зеленочку ходить вишня у віночку? (Так. У віночку).

Хтось їй грає на дуду?

1. Хтось їй грає на дуду? (Так. Хтось).

2. Хтось їй грає на дуду? (Так. Їй).

3. Хтось їй грає на дуду? (Так. Грає).

4. Хтось їй грає на дуду, ? (Так. На дуду).

Подивлюся я піду?

1. Подивлюся я піду? (Так. Подивлюся).

2. Подивлюся я піду? (Так. Я).

3. Подивлюся я піду? (Так. Піду).

Питання до вірша Ліни Костенко «Зимові горобці».

1. Ріка заснула в берегах? (Так. Ріка).

2. Ріка заснула в берегах? (Так. Заснула).

3. Ріка заснула в берегах? (Так. В берегах).

Наступним етапом у роботі над логічними наголосами буде така вправа: діти, я буду ставити різні питання до змісту віршів, а ви відповідайте. Не забувайте голосом підкреслювати слово, без якого не вийде відповіді.

Питання до вірша Дмитра Павличка «Стежка».

«Стежка з головою вкрилася травою?»

1. Хто вкрилася з головою? (**Стежка** /з головою вкрилася/).

2. Чим вкрилася? (/Вкрилася/ **травою**).

3. Як вкрилася? (**З головою** /вкрилася травою/).

Питання до вірша Дмитра Павличка «Осінь».

«А над полем нитка дзвонить, як струна?»

1. Що дзвонить? (**Нитка** /дзвонить/).

2. Де дзвонить? (**Над полем** /дзвонить/).

3. Як дзвонить? (**Як струна** /дзвонить/).

Виконуючи такі вправи, діти навчаться виокремлювати слово, на яке падає сильний логічний наголос, та почують на слух, який варіант звучить найкраще.

Робота над темпом вірша дуже важлива, адже діти повинні зрозуміти, що темп твору є характеристикою подій, дій поетичних персонажів.

Вправа 1. Послухайте уважно у моєму виконанні вірш Ліни Костенко «Баба Віхола». Які рядки я читала швидко, а які читала повільно. Чому я так читала? Які слова із твору, вам підказали, як потрібно читати вірш /повільно чи швидко/.

Баба Віхола, сива Віхола
На металній метлі приїхала.
В двері стукала, селом вешталась:
– Люди добрії, дайте решето!

Читали швидко. Бо баба Віхола «прилетіла» на мітлі. Селом «вешталась», тобто «бігала швидко». (Значення слова «вешталась» слід пояснити дітям).

Ой просію ж я біле борошно,
Бо в полях іще дуже порожньо.
Сині пальчики – мерзне житечко.
Нема решета, дайте ситечко!

Цю частинку читали повільніше, бо у ній передаються почуття, а не дії: Віхола жаліє житечко, що мерзне, у нього «сині пальчики», тобто тоненькі молоді паростки. Паростки, звісно, зеленого кольору, але такі вони слабенькі, що, здається, замерзли і посиніли від холоду, як діти.

Подем їхала, в землю дихала
Баба Віхола, сива Віхола.

Цю частинку читали швидко, адже у вірші є слово «їхала» /Віхола/.

Вправа 2. Послухайте уважно у моєму виконанні вірш Якова Щоголіва «Завірюха». Які рядки я читала швидко, а які читала повільно. Чому я так читала? Які слова із твору, вам підказали, як потрібно читати вірш.

Яків Щоголів
Завірюха
Звечоріло; ніч заходе,
Місяць з хмари не виходе;
Ані зіроньки не мріє,
Тільки сніг кругом біліє.

Читали повільно, з почуттям тривоги. Бо все в природі завмерло в очікуванні якоїсь біди.

В рядках «Місяць з хмари не виходе; Ані зіроньки не мріє» описуються ознаки наближення негоди.

Ось схопилась хуртовина,
Закурилася долина,
І кипить мороз у полі
На просторі та на волі.

Читали швидко, бо хуртовина «схопилась», тобто швидко почалася. Мороз «кипить» – це слово означає сильний мороз.

Виразне читання – це поєднання міміки, інтонації, голосових характеристик, а також жестів. Учні початкової школи часто копіюють, імітують жести дорослої людини, учителя, тому їх жести штучні, нещирі. Відповідні вправи допоможуть дітям випрацювати вміння вільно володіти жестом. Жест стане природним, щирим лише тоді, коли дитина осягне смисл вірша, зрозуміє його емоційний потенціал.

Вправа №1. Уважно послушайте вірш-страшилку у моєму виконанні. Давайте разом спробуємо підібрати голосові характеристики, рухи, жести, міміку, які відповідають змісту вірша.

З народного
Іде, іде дід, дід
Іде, іде дід, дід
Несе, несе міх, міх.

***Голос:** низький, грубий (Хто розповідає вірш? Розповідає доросла людина, яка хоче жартома налякати дитину. Отже потрібно відтворити голос дорослої людини, яка оповідає про діда старого, великого, сильного, що несе важкий міх).*

***Жести:** тупати ногами, руками показати, що несеш важкий міх.*

***Поза:** зігнута, адже міх важкий, потрібно передати фізичне напруження.*

Отакий дідище,
Отакий страшище!

***Голос:** низький, грубий (дід великий – «дідище»), слово «страшище» вимовляти «страшним», неприємним голосом.*

***Звуконис:** розтягнути звук [о], щоб підкреслити розміри діда.*

***Жести:** руками показати, який дід великий.*

***Міміка:** при вимові слова «страшище» на обличчі створити маску «страшну».*

Отакий ногатий,
Отакий рукатий,

Голос: низький, грубий (у діда величезні ноги і руки, він «ногатий» і «рукатий»).

Звуконис: розтягнути звук [о], щоб підкреслити розміри діда, він «ногатий» і «рукатий»).

Жести: руками показати, які великі ноги і руки у діда.

Отакий носатий,
Такий бородатий!

Голос: низький, грубий, слово «носатий» вимовити «у ніс» /рінофонія/, щоб підкреслити розміри носу.

Жести: однією рукою показати великий ніс, двома руками показати величезну бороду.

Отакий дідище,
Отакий страшище!

Голос: низький, грубий (дід великий – «дідище»), слово «страшище» вимовляти «страшним», неприємним голосом.

Звуконис: розтягнути звук [о], щоб підкреслити розміри діда «дідище», «страшище».

– А я – не боюсь!

Голос: високий, дзвінкий, дитячий (Хто вимовляє ці слова? Ці слова вигукує дитина,

Яка не перелякалась, а навпаки розвеселилася, розсміялася, яка вихваляється своєю сміливістю.

Отже потрібно відтворити голос дитини, сміливої, веселої, відчайдушної.

Жести: ці слова підкреслити сильними синхронними рухами обох рук, розвести їх у різні боки.

Міміка: при вимові цих слів дитина сміється, отже міміка «весела» /брови підняті, очі широко розкриті і блищать від сміху, куточки вуст підняті вгору, цій міміці відповідає усміхнена «маска-підказка».

Вправа №2.

1. За допомогою жестів передайте стан замислення, сумніву (або прохання тиші) (палець до вуст).

2. За допомогою жестів передайте стан подиву, вагання, здивування, нерозуміння (підняті плечі, розведені руки).

3. За допомогою жестів передайте стан переляку (сплеск долонями, хресне знамення).

4. За допомогою жестів передайте стан гніву (тупання ногами).

5. За допомогою жестів передайте стан радості (танцювати, обнімати іншого).

Вправа №3.

За допомогою жестів, міміки, необхідних рухів покажіть вікові стани людини: «старість», «молодість».

Підготовча робота: Спочатку уважно поспостерігайте за молодими та старими людьми. Перелічіть ознаки цих вікових станів, що ви помітили.

Ознаки старості: стан тяжко хворого, важко сісти, важко встати хода хистка, невпевнена, голова похнюплена, похилена; бажання – дістатися до ліжка до стільця і сісти або полежати.

Ознаки молодості: сила, бадьорість, голова піднята, хода швидка, впевнена, погляд веселий.

Вправа №4.

Виконайте етюд.

Уявіть, що ви крижана бурулька, яка висить під стріхою. Зимовий ранок. Сильний мороз. Бурулька спочатку холодна, застигла, вона ще не прокинулася. З появою сонця бурулька починає танути.

Засобами пантоміміки передайте її стан, почуття та зміни у її настроях.

Вправа №5.

Виконайте етюд.

Уявіть, що ви брунька на дереві. Весна. Тепло. Сонце пригріває. Брунька починає «ворушитися» і згодом вона розпускається.

Засобами пантоміміки передайте стан, почуття та зміни у настроях бруньки.

Вправа №6.

Виконайте етюд.

Уявіть, що ви кленовий листочок. Осінь. Холодний похмурий ранок. Вітру немає. Листочок повільно відривається від галузочки і падає, він кружляється плавно, а потім обережно торкається землі. Повіяв легенький вітерець. Листочок ледь поворухнувся, немов би зробив слабку спробу знову піднятися і полетіти за вітром, але швидко впав знесилений.

Засобами пантоміміки передайте стан, почуття та зміни у настроях кленового листочка.

Отже, методичні прийоми (вправи), що спрямовані на осягнення дитиною-дошкільником ролі логічного наголосу, на формування уміння відчувати і точно відтворювати смисл тексту, правильно підкреслювати найголовніші слова у реченні, у рядку вірша, на оволодіння відповідними мімікою, жестами, рухами, голосовими та інтонаційними характеристиками допоможуть дошкільникам опанувати необхідними навичками виразного мовлення /читання/.

Систематична робота з розвитку виразного мовлення із застосуванням відповідних методичних прийомів сформує у вихованців початкової школи необхідні навички виразного читання поетичних творів.

Список використаних джерел:

1. Бабіч Н. Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. С. 198–205.
2. Державний стандарт початкової освіти (2018 р.). Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. *Початкове навчання та виховання*. 2018. №28-29. С.41 – 45.
3. Живицкая Л. В. На уроке и после урока. Дидактический материал по русскому языку: пособие для учителя начальных классов. Кировоград, 2002. 164 с.